

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA BASINDA "BİRLEŞMİŞ MİLLETLER" HAKKINDA SORULAR

Nilgün GÜRKAN

A. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni Düzen:

1945 yılı dünyada son yıllarda çözülüşüne tanık olduğumuz dengelerin kurulmaya başladığı yıldır. İkinci dünya savaşının nereye varacağı 1944 yılında ortaya çıkmış, Mihver devletlerin Müttefikler karşısındaki yenilgisi gün geçtikçe netleşmiştir. Savaş sonrası ortaya çıkan uluslararası denge, Müttefiklerin istediği yönde ve bu ülkelerin siyasal rejimi demokrasiyi de ön plana çıkaracak biçimde oluşacaktır.

Nitekim, Müttefikler arasında yer alan Sovyetler Birliği farklı siyasal rejimi ve savaş sonrası çıkar politikaları doğrultusunda Batılı egemen ülkelerin çizgisine girmediği için giderek soğuk savaş gündeme gelmiştir.

Bugün nasıl "Yeni Dünya Düzeni" diye bir düzenden söz ediliyor- sa 1945 yılında da altı yıl süren bir savaşın yorgunluğuyla bir barış düzeni istenmektedir. 1945 Nisanında ölen ABD Başkanı Roosevelt, bir türlü önüne geçemediği savaş çıktığında kongreye gönderdiği mesajda, yeryüzünden savaş militarizminin kaldırılarak insanlığın özgür- lük ve barışa kavuşabilmesi için, Amerika'nın demokrasilere yardım etmesi gerektiğini bildiriyor ve "insanlık için ebedi bir program teş- kil edecek dört hürriyet"i ilan ediyordu. Atlantik yasasını hazırla-

yan; Moskova, Tahran ve Kırım konferanslarında savaş sonrası barış ve güvenliğin korunması için uluslararası bir kuruluşun gerekliliğini belirten ve San Fransisko konferansının temellerini atan Roosevelt, yeryüzünden militarizmi söküp atmak ve istikrarlı bir barış için insanları dört korkudan, (açlık, işsizlik, söz ve düşünce hürriyeti yok-sunluğundan) kurtaracak ilkelerin varolduğu bir yaşam istiyordu. ABD'nin otuzikinci Başkanı Roosevelt öldüğünde gazeteler onun ide-allerinin arkasında bütün bir insanlığın olduğunu yazdı (1).

B. Savaş Sonrası Türkiye ve Türk Basını:

Dünyada yeni dengeler oluşurken Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek Müttefikler cephesinde yer alışı basında destekleyici yazılarla karşılaşmıştır. TBMM de alınan savaş karardan sonra, 24 Şubat 1945 tarihli Ulus gazetesinde Falih Rıfhi Atay, "Dünkü tarihi karar" başlıklı yazısında şöyle yazmaktadır:

"...Türkiye halkoyu, İkinci Dünya Harbinin Avrupa kıtasındaki başlıca sorumlusu Almanya ve Uzakdoğu'daki sorumlusu da Japonya olduğunda hiç bir gün şüphe etmemiştir..."

Aynı gün Asım Us, Vakıf'teki "Harb İlanımızın Manası" başlıklı yazısında, "Cumhuriyet Hükümetinin 1939 yılında imzaladığı Türk İngiliz ittifakıyla harp ve sulh siyasetinin ana yolunu da çizdiğini" belirtmekte, Necmeddin Sadak, Akşam'da Türkiye'nin altı yıldır süregelen sağlam ve gerçek duruma yeni bir şekil verdiğini yazmaktadır. Hüseyin Cahit Yalçın ise Tanin'de 26 Şubat 1945 tarihinde "Türkiye'nin Kararı Karşısında" başlığıyla yazdığı yazısında, alınan kararlar herhangi bir çıkar beklenmediğini anlatmaktadır.

"...biz demokrasi devletlerinin yanında mevki almakla hiç bir madde ve şahsi menfaat peşinde koşmuş değiliz. Türkiye, Başkan Roosevelt'in ve Başvekil Churchill'in müdafaa ettikleri prensiplerin fiile konulduğunu görmekten başka hiç bir şey istemiyor. Biz Atlantik Misakının bir kılavuz olmakla kalmayarak bir kanun kuvvetini kesbetmesi uğrunda demokrat milletlerin girişecekleri mücadelede daima beraber yürüyeceğiz ve bu uğurda her fedakarlığa katlanacağız."

24 Şubat 1945'de Washington'da Türkiye Maslahatgüzarı Birleşmiş Milletler'e iştirak vesikasını imzalamıştır. Türkiye Demokratik ül-

(1) Bkz. 13 Nisan 1945 tarihli gazeteler.

kelerin yanındaki yeri için adım adım ilerlemektedir ve 6 Mart 1945 de Türkiye San Francisco'ya resmen davet edilir. Oysa Arjantin, Portekiz, İspanya, İsveç ve İsviçre davet edilmemiştir. Zekeriya Sertel, Tan gazetesinde 7 Nisan tarihine Türkiye'yi nelerin beklediğini belirtmektedir:

"... Türkiye Birleşmiş Milletler tarafına geçmek ve San Fransisko konferansına iştirak etmekle, Birleşmiş Milletlerin harp sonrasına ait verecekleri bütün kararları ve alacakları bütün tedbirleri kabule mecbur olacaktır."

Sertel'in yaptığı hatırlatmanın bir başka yanı, bu işbirliğinin getireceği siyasal, ekonomik sonuçlara ilişkindir.

"Bunun en tabii neticesi olarak Amerika ile aramızda öteden beri tatbik edilen ödünç verme ve kiralama anlaşmasını imza etmek olmuştur. Bunun arkasından Birleşmiş Milletler mali konferansında verilen ve harpten sonra milletlerarası bir banka ile bir fon tesisi icab ettiren kararları kabule mecburuz. Şimdiye kadar yapılmış olan diğer Birleşmiş Milletler konferanslarının da kararlarına uyacağız. San Fransisko konferansı muvaffak olursa, o vakit harp sonrası dünya teşkilatına iştirak ederek bir takım taahhütlere gireceğiz. Ayrıca San Fransisko'da 43 millet murahhaslarına imza ettirilmek üzere hazırlanan insan hakları beyannamesini imzalayacağız Bu konferans yarınki dünya nizamının temellerini atacak ve bütün milletler yarınki varlıklarını bu temele dayanarak kurmağa mecbur olacaklardır."

O günlerde, Türkiye'nin dış politikası belli olduktan sonra basındaki yazılar genellikle Batı ile iyi ilişkileri, bu ilişkilerin tarihini vurgulayan yazılardır. Bu arada demokratik rejimle yönetilmeyen ülkeler hakkında yazılara da rastlanmaktadır. Bunlardan biri, İspanyol diktatörü General Franko hakkında Yeni Sabah gazetesinde çıkan yazıdır. Son uluslararası gelişmeler karşısında İspanya'nın Avrupa'daki yalnızlığı vurgulamakta, ayrıca İspanya'ya İngiltere veya Amerika'ya yaklaşması önerilmekte, yoksa geç kalabileceği hatırlatılmaktadır.(2)

"... İspanya'nın tecrid edilmiş bir halde Avrupa'nın bir ucunda kalması, Madrit devlet adamlarının canını sıkabilir. Fakat bu yalnızlık yarışında lağar bir beygir üzerinde şansını denemiş bir oyuncunun hüsrandan başka bir mahiyette olamaz Bütün dünya, demokrasi-lerin zaferi ile halk hakimiyetine doğru kaymakta iken Madrit bu

(2) Yeni Sabah, "Franco'nun Feryadı", 6 Nisan 1945.

yükselen denizin ortasında sert bir askeri kaya gibi kalmağa devam edebilir mi? ... İç efkar İspanya'nın içine daldığı yalnızlık gayyasından kurtulmasını anlaşılan ısrarla istemektedir. İngiltere ve Amerika'ya temayül ederek eski yolu bırakmak vakti çoktan gelmiştir. Eğer geçmediyse. Çünkü biraz daha vakit geçecek olursa, Hitlerizm ve Japon satveti de kalmayacağına göre, tren otobüs her şey kaçırılmış olabilir."

C. Türk Basınında San Fransisko Konferansı ve BM'in İşlevine İlişkin Sorular:

Türk basınında savaşı kazanan Batılı Müttefiklerle dostluğu vurgulayan yazılar, 1945 yılının Nisan ayında San Fransisko'da yapılacak konferans öncesinde değişik sorular içermeye başlamıştır. Sorular başlangıçta Birleşmiş Milletler bünyesinde yer alacak büyük devletlerin "oy kullanması" çerçevesinde toplanmaktadır. Çünkü Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin üçer oya sahip olmaları, diğer devletlerin yalnız birer oya sahip olmaları sözkonusudur.

Yeni kuruluşun Yalta'da üç büyük devlet arasında kararlaştırılan şeklinde "Bütün Birleşmiş Devletler yarınki dünya teşkilatına iştirak edeceklerdir. Daha önceki Milletler Cemiyetinde olduğu gibi bir konsey bulunacak ve konsey yeni dünya teşkilatı namına dünyanın bütün işlerini müzakere ve tedvir edecektir" denmektedir. Konsey beşi daimi, altısı geçici olarak onbir devletin üyelerinden oluşacaktır. Daimi beş devlet: ABD, İngiltere, Sovyet Rusya, Fransa, Çin; diğer altı devlet de San Fransisko Konferansında birleşmiş devletler tarafından seçilecektir.

Daha sonra "veto" meselesine dönüşecek olan büyük devletlerin söz hakkı, basında o günlerde "barışı teşkilatlandırmak kolay bir şey değildir, kurulacak düzenin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi oy meselesinin çözülüşüne bağlıdır" şeklinde ele alınmaktadır. Üç büyük devletin sorunların çözümünü tekellerine almaları ve San Fransisko'da yapılması kararlaştırılan toplantıya rağmen, üç devletin liderlerinin aralarında yaptıkları toplantılarla çözümler getirmeleri konusunda, 5 Nisan 1945 tarihinde Akşam gazetesinde Necmeddin Sadak, "Üçler İlacı" başlığı altında şunları yazmaktadır:

"...yeniden çıkan sürtüşme ve çekişmeleri ortadan kaldırmak için yine üçler toplantısına başvurmak, kötülüğü onu doğuran sebeplerle

iyileştirmeye çalışmak gibidir. Çünkü son günlerde göze çarpan politika kargaşalığı hep bu üçler konuşmasından çıkmıştır..... Dünya üç devletin değildir. Her nasılsa yeryüzünde bu üçten başka milletler de olagelmıştır... Sadece İngiltere'nin, Amerika'nın, Rusyanın görüş köşelerinden dünyaya bakma ta çok eksik bir bakış olur."

Daha sonra Dışişleri Bakanlığı da yapacak olan Sadak, üçlü konuşmaların bir yere varmadığını belirtirken, bu varamayışın nedenini de üç büyük devlet arasındaki rejim ayrılığına bağlamaktadır (3).

İkinci dünya savaşı üç büyük devletin cephelerde yaptığı işbirliğiyle kazanılmıştır ve savaş sonrası sürekli bir barışın da yine bu üç büyük devlet arasında siyaset sahnesindeki uzlaşmayla doğacağı düşünülmektedir. Ancak savaş sonrası yeni dünya düzeninde, barış ve güvenliğin korunması için üç büyük devlet arasındaki birliğin yetmeyeceği düşüncesiyle uluslararası bir kurul hazırlanmaktadır ve bu kurulun eski (savaşı önleyememiş) Millîetler Cemiyetinden daha yetkili, daha sözünü geçirir bir mekanizma olması istenmektedir. Necmeddin Sadak üç büyük devletin bu kuruldaki egemenliği için şöyle demektedir:

"Mantiğa uymayan nokta budur: Ya, üç devletin beraberliği, sulhu ve emniyeti korumaya yeter, yeni bir milletlerarası kurula ihtiyaç yoktur. Yahut, üç devletin işbirliği, sulh ve emniyeti korumaya yetmediği için milletlerarası bir teşkilat kuruluyor. Şu halde bu teşkilatın, üç devlet işbirliğinden müstakil olarak harekete geçmesi, her hangi bir tecavüz karşısında otomatik şekilde işlemesi lazımdır." (4)

San Fransisko Konferansının başladığı gün Akşam gazetesinde "Sulh ve Emniyet Pamuk İpliğine bile bağlanamıyor" başlıklı yazıda yine BM Güvenlik Konseyinin durumu ele alınmıştır.

"Sulhu ve emniyeti bozan, tecavüze kalkışan bir devlet hakkında zecri tedbirler, askeri harekete ancak bu konsey karar verebilir. Fakat konseyin çoğunlukla vereceği kararlarda beş büyük devletin ittifakı şarttır. Demek oluyor ki büyük devletlerden biri başka bir memlekete tecavüz ederse ona karşı hiç bir tedbir alınmayacaktır, çünkü kararda bu devletin kendi oyu şarttır. Tecavüzler ve harpler hep, büyük denilen devletlerden çıktığına göre, yeni kurulacak teşkilat tecavüze

(3) Necmeddin Sadak, "Üçler Ilacı", Akşam, 5 Nisan 1945.

(4) "Üçler Ilacı", a.g.m.

asla engel olamayacaktır. O halde bu milletlerarası kurul, bu kadar zahmet ve didişme ile kime karşı hazırlanıyor?" (5).

Yeni dünya düzeninin kuruluşunda birleşmiş devletlerce yapılan San Fransisko Konferansına rağmen, ideal bir yapılanmanın sağlanamayışı üç büyük devletin kendi aralarında yaptıkları "üçler" toplantısını tekrar gündeme getirmiştir. Vakit gazetesi başyazarı Asım Us, 1 Haziran 1945 de yazdığı yazısında "San Fransisko Konferansında ortaya çıkan durumdan anlaşıldığına göre, Dünya milletlerinin yarınki mukadderatı üçlerin birleşmesine ve anlaşmasına bağlıdır" demektedir. ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin tutumları ve San Fransisko Konferansının vardığı nokta üzerine Hüseyin Cahit alaycı bir tavırla şöyle yazmaktadır:

"Harbe bir son vermek için dünya iki defa harbe girişti. İlk harpten sonra hayal inkisarına uğradı. İkinci harpten de elleri boş çıkacağına kanaatimiz var. İlan edilen hedeflerin hiç birine varılmadı. Çünkü üç veya dört büyük devlet tarafından Almanya'nın işgali gayeyi teşkil etmiyordu... Naziler ve faşistler ayaklar altında çiğnendi, fakat bir taarruza uğramak korkusuna son verildi mi? Küçük milletlerin hürriyet ve istiklalleri sağlandı mı? Bir an olsun ağızlarını açmak cesaretinde buldukları takdirde, terbiyesiz çocuklar imiş gibi tekdedilmektedirler. Onlara 'kuvvetli değilsiniz, kendinizi müdafaadan acizsiniz, insanlığı sulh içinde yaşatmak mesuliyeti bize aittir' denilerek ağızları kapatılıyor. Harp boşuna yapıldı. Küçük devletlerin başarılarında asılı duran tehdit kalkmadı. Yine kuvvet herşeye hakim bulunmaktadır ... Tıpkı eskisi gibi" (6).

Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman anılarında, 25 Nisan 1945 de başlayıp 26 Haziran'a kadar süren San Fransisko Konferansı sırasında "büyüklerin ölçüsüz vetosuna dayanan sistemin ortılığı oyalayacağını" kabul ederek isyan duyduğunu ve o günlerde bu duygusunda yalnız olmadığını yazmaktadır (7). Millet sıfatıyla henüz tanınmayan Hindistan, Burma, Kore, Afrika sömürgeleri, İngiliz Antil adaları, Portorico, o zaman Hollanda'ya bağlı olan Cava, Sumatra gibi topluluklar, Birleşmiş Milletler profesinin büyüklerin sömürge sahibi olmasını hoş görmemesine karşı ayaklanmışlar, San Fransisko

(5) Necmettin Sadak, Akşam, 25 Nisan 1945.

(6) "Kazanılan Harp", Tanin, 6 Haziran 1945.

(7) Ahmet Emin Yalman, "Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim, İstanbul, Rey Yay., Cilt 4, 1970, s. 17.

Konferansının karşısında Mahkum Milletler Kongresini kurarak çalışmaya girişmişlerdir. Yalman o ortamı şöyle anlatmaktadır:

"Burası geri oldukları iddiasıyla yabancı boyunduruğu altında köle gibi tutulan, fakat kendilerini reşit ve olgun sayan istiklal özlemi içinde kıvranan milletlerin dünyasıydı. Birleşmiş Milletler için hazırlanan projenin büyük devletlerin emperyalizmini koruduğunu görünce, başlarının çaresine bakmaya karar vermişler, bir araya gelmişler ve San Fransisko'yu istiklal uğruna savaş meydanına çevirmişlerdi" (8).

San Fransisko Konferansının sonuçları ve meydana getirilen BM Anayasası hakkında 10 Temmuz 1945 de Ahmet Emin Yalman, Vatan gazetesinde şunları yazmaktadır:

"Bugün umumiyetle milletlerin münasebetlerine hakim olan kıymetler, sevgi, anlayış, insaf, işbirliği değildir. Nefret, husumet, kin, vehim ve ihtirastır... İnsanlığın felaketi; fert itibarı ile pek çok insanda mevcut cömert, temiz ve asil meyillere rağmen her memleketin umumi hayatında gurura, ihtiras, vehme ve nefrete ait kıymetlerin iyi satıcı ve bol alıcı bulabilmesinden ibarettir. Bundan dolaydır ki San Fransisko konferansı ölü doğmuştur. Barışa ve emniyete herkesin bol bol iltifat etmesine ve milyonlarca insanın bu kıymetler uğruna ölüme sevk edilmesine rağmen, barış, sevgi yolları insanlık ideallerine giden bütün güzel yollar bu anda karanlıklara gömülmüş bulunmaktadır... Vüçuda getirilen emniyet anayasasının bir korkuluk kadar kıymeti yoktur."

Atatürk döneminin Dışişleri bakanlarından Tefik Rüştü Aras ise, 31 Temmuz 1945 günü Tan gazetesinde yazdığı "San Fransisko Siyaseti" başlıklı yazısında, dünyada barışı koruyacak BM'e biraz daha umutla bakmaya, Güvenlik Konseyinde egemenliğin üç devlet yerine beş devlette olmasıyla teselli bulmaya çalışmaktadır:

"Beş büyük devletin bu hususta imtiyazlı olmaları insanlık için gaye olan müsavi haklar ve tek dünya emeline pek uygun değilse de, dünya durumu günün realite ve imkanları zaviyesinden mütalaa edilince hayal sukutunda mübalağaya düşülmemek lazım gelir... dileyelim muzaffer üç devlet arasında ahenkli işbirliği olsun. Emniyet konseyinde imtiyazlı durumun üç devlete hasredilmeyip de beş devlete teşmil edilmiş olması isabetli ve göze daha az batıcı sayılabilir."

(8) Yalman, a.g.e., s. 18.

D. Seksenli Yıllarda Başlayan Yeni Düzen:

Seksenli yıllar ikinci dünya savaşı sonrasında oluşan dengelerin Avrupa'da, Sovyetler Birliğinde çözülmeye başladığı yıllardır. Gözümüzün önünde parçalanan Yugoslavya ve derken bu ülkede patlayan kıvılcım... Bosna-Hersek olaylarında BM'in insiyatifsizliği bu kuruluşa eleştirilerin yöneltilmesine neden olmuştur.

19 Ocak 1993 tarihli Hürriyet gazetesinde Mümtaz Soysal, dengelerin değiştiği bir dünyada BM'in konumunu şöyle anlatmaktadır:

"Pek fiyakalı bir adla 'Yeni Dünya Düzeni' denen düzen, BM paranası gerisinde Batılı büyük devletlerce oynanan bir komediye, bir orta oyununa dönüşmüştür. Amerika ve İngiltere'nin ve bazen de Fransa'nın çıkarları doğrultusunda alınan kararlar, Güvenlik Konseyi kararı olarak yutturulmakta ve BM Genel sekreteri sıfatı taşıyan bir memur tarafından uygulanmaktadır. BM'nin artık Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz-Fransız çıkarlarının savunucusu durumundaki Cemiyet-i Ahvam'dan, yani Milletler Cemiyeti'nden farkı kalmadı. Tek fark şimdi oynanan oyunun ileri teknoloji kullanan bir beyin yıkama mekanizmasıyla çok daha kolay kabul ettirilmesinden ibarettir."

Aynı gün Oktay Ekşi de Hürriyet gazetesinde, Ocak ayında Müttetiklerin Irak'a karşı hareketleri dolayısıyla benzer bir yorumu yapmaktadır. Müttetiklerin davranışı için Ekşi şöyle demektedir:

"Hayır o, BM Güvenlik Konseyinin şu sayılı kararıdır diyen desin. ABD, İngiltere ve Fransa'nın kararıdır!"

Bu arada Bosna-Hersek sorunu bir türlü çözümlenemezken, ABD'nin öncülüğünü çektiği Irak'a ders verme kararı şu soruyu gündeme getirmiştir: "Tek bir süper gücün, ABD'nin egemenliği altındaki bir dünya nasıl olacaktır?". Bir zamanlar Sovyetler Birliği'nin, şimdi Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Çerçişev, gazetelere verdiği demecinde belli bir endişeyi de taşıyarak, "Rusya'nın ABD karşısında hala bir süper güç olduğunu" söylemiştir. Ancak Çerçişev'in bu sözleri 1993'ün Ocak ayında gazetelerde ancak küçük bir haber olarak yer alabilmektedir.

BM'i işlevsiz bir kuruluş durumuna sokan olaylarla birlikte, 1945 yılında gazetelerin vurguladıkları nokta bir kez daha gündeme gelmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın 6 Haziran 1945 de Tanin gazetesinde sa-

vaş sonrası oluşan yeni düzen için yazdıkları bugün için de söylen-
diğinde yanlış olamayacaktır (9).

“Yine kuvvet her şeye hakim bulunmaktadır. Kuvvete sahip olmayan
daima suçludur...”

Ahmet Emin Yalman'ın San Fransisko'da toplanan Birleşmiş Mil-
letlerin oluşturduğu anayasanın ardından düştüğü ümitsizlikle, daha
sonra Potsdam'da toplanan Başkan Truman, Attlee ve Stalin'e hita-
ben yazdığı başyazıda ise şöyle söylenmektedir (10):

“... Şimdi diyorsunuz ki: Dünyaya hakim olan kuvvetler bizim elimiz-
dedir. Bu sebeple hak da bizimdir. Söz ayağa düşmesin, yarın ki dün-
yaya düzen vermek işini kimse ile danışmadan biz üzerimize alacağız.
Bu lisanınız uğrunda döğüşmek iddiasında bulunduğunuz demokrasi-
nin dili değildir. Kudretten sarhoş olanların diktatörlerin Kayzerlerin,
Hitlerin, Mussolinilerin dilidir ... Siz prensipleri unutmakta ve inkar
etmekte ısrar ederseniz, hakkı yerine getirmek zaruretini duymazsa-
nız ... kendi hesaplarınız menfaat paylaşmak ihtirasına kendinizi kap-
tırırsanız ... tarihin ikmal imtihanını kaybedeceksiniz. O zaman dünya
karanlıkta kalacak. Asıl yükünü ... yine siz kocamanlar çekeceksiniz.
Büyükler diyemiyorum. Çünkü büyüklük sıfatını ancak insanlık imti-
hanında iyi numara aldıktan sonra hak edebilirsiniz...”

(9) “Kazanılan Harp”, a.g.m.

(10) Ahmet Emin Yalman, “Potsdam'da Toplanınlara Açık Hitap”, Vatan, 17 Tem-
muz 1945.